

KONTRASZTIV NYELVÉSZETI SZEMPONTOK A FRANCIA NYELVI TANANYAG
TERVEZÉSÉBEN

Pálfy Miklós

I. A francia nyelven belüli kontrasztok egyik példája: a kérdő
és a vonatkozó névmások tanításának a sorrendje

A francia nyelv vonatkozó névmásainak a tanítása során nyilvánvaló módon adódik az a gondolat, hogy ezeket a kérdő névmásokkal jól koncentrálnánk. A vonatkozó névmásokat áttekintve felfedezhetjük a kérdő névmások rendszerének ezekével való nagy hasonlóságát; az első pillantásra azonban nem derül ki, hogy jóllehet a koncentrációra vannak lehetőségek, a vonatkozó névmások tanítása során a legtöbb probléma éppen abból adódik, hogy a tanulók ezeket a névmásokat a kérdő névmásokkal tévesztik össze.

A két névmásrendszer áttekintése:

Kérdő névmások		Előjáró nélkül	Előjáróval
Személyekkel	alanyeset	qui /qui est-ce qui/	qui
	tárgyeset	qui /qui est-ce que/	
Dolgokkal	alanyeset	qu'est-ce qui	quoi
	tárgyeset	que /qu'est-ce que	

Ami ebben a rendszerben feltűnő, az az alakok aszimmetriája: a kérdő névmásoknak ezt a csoportosítását egy korábbi dolgozatomban megindokoltam.¹

Vonatkozó névmások		Előljáró nélkül	Előljáróval
Személyekkel	alanyeset	qui	qui
	tárgyeset	que	
Dolgokkal	alanyeset	qui	lequel, ... stb.
	tárgyeset	que	

A vonatkozó névmásoknak ez a csoportosítása didaktikusabb, mint a francia leíró nyelvtanainkban található formális osztályozás², amely egyszerű és összetett alakokról beszél.

Ez utóbbi szemlélet ugyanis a lequel alaknak elsősorban stilisztikai szerepet tulajdonít /pl. "félreértések elkerülése", - holott ez ritka és nem is mindig egyértelmű funkció/, s ugyanakkor nem fektet kellő hangsúlyt a lequel alak dolgokkal kapcsolatos prepozíciós használatára, mivel a funkció ebben a felfogásban csak másodlagos szerepet játszik.

Szeretnék röviden beszámolni arról, hogy tapasztalatom szerint hogyan lehet a vonatkozó névmások tanítása során elkerülni, illetve megelőzni a tanulók tévedéseit.

A döntő az egyes elemek tanítása során alkalmazott sorrend. Ennek a sorrendnek a kikövetkeztetése az elemek szerkezetének a megállapításával történik. A szerkezetnek, azaz az elemek összefüggéseinek a megállapítása során az alaki és a funkcióbeli megegyezéseket és eltéréseket vesszük figyelembe; a kérdő névmások vizsgálata során nem feledkezhetünk meg a függő kérdésben használatos alakokról sem.³

A mind egyenes, mind függő kérdésben alkalmazott kérdő névmások és a vonatkozó névmások közötti összefüggések:

1/ Megegyezik /egybeesik/ a személyekkel kapcsolatos alanyeset, valamint az előljáróval álló forma: / qui - qui /

Kérdő névmás:

Vonatkozó névmás:

Qui est arrivé?

Dites-moi qui est arrivé.

Voilà mon ami qui est arrivé hier.

Avec qui irez-vous ?

Dites-moi avec qui vous irez.

Voilà mon ami avec qui j'irai.

2/ Csak hasonlítanak egymásra a dolgokkal kapcsolatos előljáró nélküli esetek; mindegyikben közös elem: "... qui", "... que": / qu'est-ce qui; ce qui - qui és

qu'est-ce que ce que - que /

Kérdő névmás:

Vonatkozó névmás:

Qu'est-ce qui vous intéresse?

Dites-moi ce qui vous intéresse.

Voilà un livre qui m'intéresse.

Qu'est-ce que vous cherchez?

Dites-moi ce que vous cherchez.

Voilà le livre que je cherche.

3/ Teljesen eltérnek egymástól a következő alakok:

a/ A személyekkel kapcsolatos tárgyeset:

/ qui - que /

Kérdő névmás:

Vonatkozó névmás:

Qui cherchez-vous?

Dites-moi qui vous cherchez.

Voilà mon ami que je cherche.

b/ A dolgokkal kapcsolatos, előljáróval álló forma:

/ quoi - lequel /

Kérdő névmás:

Vonatkozó névmás:

Avec quoi écrivez-vous?

Dites-moi avec quoi vous

écrivez.

Voilà le stylo avec le-

quel j'écris.

A nyelv tanítása során előbb a kérdő névmásokra kerül sor, a kérdéstechnika fejlesztése céljából. Ezután következnek a vonatkozó névmások, s a függő kérdés is csak ezután kerül sorra. Nem mindegy azonban, hogy a két jelenség egyes elemeit milyen sorrendben tanítjuk meg. Ennek a kérdésnek tananyagtervezési jelentősége is van. Eddigi tankönyveink ugyanis mind a kérdő-, mind a vonatkozó névmásokat úgy tanítják, hogy nem veszik figyelembe az ezek között fellépő interferenciákat.⁴ Ennek tulajdonítható típushiba a quoi alak vonatkozó értelmű használata konkrét előzmény után, valamint a lequel, laquelle, stb. alakok használatát illető bizonytalanság; sőt: az is, hogy függő kérdés ce qui, ce que alakjainak a tanulók zöme vonatkozó jelentést tulajdonít, azaz: nem érzik kérdő névmásnak, s ezért mással helyettesítik őket, - többnyire a quoi és qu'est-ce que alakokkal.

A vonatkozó névmások tanítása során a következő sorrendet javasoljuk tehát:

a/ a vonatkozó névmások előtt ismerkedjenek meg a tanulók a függő kérdés sajátosságaival, ezen belül is először a személyekkel kapcsolatban használt qui alakkal. Itt ugyanis kevesebb az egyenes kérdéshez képest az eltérés: lényeges új dolog csak

az egyenes szórend /ennek érdekében pedig arra kell csak ügyelnünk, hogy a példákban mindig névmási alany szerepeljen/. A függő kérdéssel való "soron kívüli" ismerkedésre tagozatos osztályban minden bizonnyal van lehetőség.

b/ A ce qui / ce que alakok mintegy átmenetet-képeznek a kérdő qu' est-ce qui / qu' est-ce que és a vonatkozó qui/que között. A függő kérdésben használt kérdő névmások után következzenek a vonatkozó névmásoknak csak dolgokkal kapcsolatos, előljáró nélküli alakjai, tehát qui és que. Különösen fontos, hogy a tanulók lássák: "qui" itt dolgokra vonatkozik.

c/ A dolgokra vonatkozó alanyesetű qui és tárgyesetű que személyekkel kapcsolatos alkalmazása legyen a következő lépés: itt főleg azt kell tudatosítanunk, hogy a tárgyesetű "que" személyekre is vonatkozik, eltérően a személyekre kérdező kérdő névmás tárgyesetétől.

d/ Az eltérő alakok használatát külön gyakorlatsorokkal kell automatikussá tenni, s csak ezután foglalkozhatunk ismét tudatos elemzést igénylő témával, a dolgokkal kapcsolatos előljárós alakokkal /quoi, illetve lequel, laquelle, stb./, ezen belül a dont összevont alakokkal. Ezzel a sorrenddel elérhetjük azt, hogy a munkánk zökkenőmentesebb legyen: a grammatikai összefüggések belső logikája és az ebből adódó fokozatosság biztosítja ezt.

II. Példa a francia és a magyar nyelv közötti kontrasztok leírására: a magyar általános névmások és francia megfelelőik, helyük a tananyagban

A francia leíró nyelvtanok nem tesznek különbséget a határozatlan és az általános névmások között, s egyetlen

fogalmat használnak ezek együttes megnevezésére: "les pronoms indéfinis". Ez érthető, hiszen egyrészt a két névmási kategória hasonlít egymásra abban, hogy nem jelöli meg határozottan a személyt vagy a dolgot⁵ - másrészt: a franciában a kétféle érték nem kapcsolódik alaki jegyekhez, mint a magyarban, például a valaki és az akárki, bárki ellentétének esetében. Nehézségeket elsősorban nem is ez az eltérő értelmezés okoz, hanem ennek következménye, - az, hogy a francia nyelvten "pronom indéfini" kategóriájába tartozó alakok tárgyalása szinte kizárólag a magyar határozatlan névmások megemléítésével jár együtt. Így nincs miért csodálkozni azon, hogy a franciául tanuló /és beszélő/ csak bonyolult körülírásokkal szerkeszti meg, ha egyáltalán vállalkozik rá, az ilyen mondatokat, mint: beszélj vele, mielőtt bármit tennél; akárki is ön, nem engedem be; bárki keres, nem vagyok itthon; stb.

Kétségtelen, hogy a personne, rien, aucun /mind "pronom indéfini"/ a magyar felfogás szerint általános névmás. Mégis, a magyar általános névmások egész rendszerének francia értelmezése, a magyar alakok francia megfelelőinek az ismertetése valamennyi tankönyvből és nyelvtani leírásból hiányzik⁶. Ennek az oka nemcsak az, hogy hajlamosak vagyunk a "pronom indéfini" kategóriáját - az azonos elnevezések miatt - csak a határozatlan névmásokkal azonosítani; szerepet játszik ebben az is, hogy a magyar általános névmások egy részének a franciában névmási értékű szerkezetek felelnek meg: pl. akárki, akármi - n'importe qui, n'importe quoi, illetve ritkábban qui que ce soit és quoi que ce soit. Ezenkívül a magyar általános névmások változatlanok minden mondattani helyzetben, míg a franciában az ezeknek megfelelő szerkezetek a mondattani

funkciótól függően eltérőek lehetnek, s így közös tulajdonságuk nem annyira nyilvánvaló. Míg például alanyként csak egyetlen alak használatos, határozói funkcióban kétféle szerkezet is állhat:

N'importe qui pourra entrer - Akárki /bárki/ bejöhethet.

Tu peux le donner a n'importe qui, illetve: Tu peux le donner a qui que ce soit - Odaadhatod akárkinek.

Példa a főmondatbeli és a mellékmondatbeli használat közötti különbségre:

/Főmondatban/ Tu peux faire n'importe quoi - Csinálhatsz bármit /akármit/.

/Mellékmondatban:/ Quoi que tu fasses, tu ne pourras pas l'attraper - Akármit /bármit/ /is/ csinálsz, nem tudod utolérni. Tehát az utóbbi példában a franciában egy "quoi que + subjonctif" szerkezetet találunk.

Mivel a magyar általános névmásoknak a franciában eltérő alakok és szerkezetek felelnek meg, célszerű a "pronom indéfini" kategóriájába tartozó alakokat a tanítás során aszerint különválasztani, hogy a magyar határozatlan, vagy általános névmásoknak felelnek-e meg. Ez annál is fontosabb, mivel - a határozatlan névmásokkal ellentétben - az általános névmások francia megfelelői egy másik kérdést is felvetnek: azt, hogy hogyan illesszük be ezeket a tananyagba. Nyilvánvaló ugyanis, hogy mellékmondati használatukat - s ezt éppen az imént említett "quoi que + subjonctif" szerkezet igazolja - csak a subjonctif használatával való megismerkedés után taníthatjuk.

Szükség van tehát a magyar általános névmások és francia megfelelőik rendszerének áttekintésére, - ezzel leíró nyelv-

tanaink egyik hiányosságát is pótoljuk.

A továbbiakban ezt a rendszert szeretném felvázolni, bemutatva azokat az egyezéseket és eltéréseket, amelyek fontosak a tanítás szempontjából /a tanítandó egységek sorrendjének meghatározása szempontjából/.

Általános névmások a főmondatban:

Alanyként: N'importe qui pourra entrer - Akárki bejöhethet.
N'importe quoi peut arriver - Bármi történhet. Állítmányként:
Il n'est pas n'importe qui - Ő nem akárki. Cela peut être
n'importe quoi - Ez lehet akármi. Tárgyként: Tu peux inviter
n'importe qui, vagy Tu peux inviter qui que ce soit - Meg-
hívhatsz akárkit. Tu peux faire n'importe quoi, vagy Tu peux
faire quoi que ce soit - Csinálhatsz akármit. Határozóként:
Tu peux le donner à n'importe qui, vagy Tu peux le donner
à qui que ce soit - Odaadhatod akárkinek. Tu peux penser
à n'importe quoi, vagy Tu peux penser à quoi que ce soit -
Gondolhatsz bármire.

Általános névmások a megengedő mellékmondatban:

Alanyként: Qui que ce soit qui nous parle, il faut
l'écouter - Akárki is beszél hozzánk, meg kell hallgatnunk.
Quoi que ce soit qui arrive, il faut être prudent. Akármi
is történik, óvatosnak kell lenni. Ezek az alakok ritkán
használatosak; Grevisse például megemlíti őket, de nem
illusztrálja mondatokkal a használatukat. Az előbb említett
második mondatot inkább személytelen szerkezettel fejezik

ki: Quoi qu'il arrive... Ugyanosa ritka ebben a funkcióban a quoi qui forma: "Quoi qui vous afflige, ne vous laissez pas abattre /Dict. gén./"⁷

Allítmányként: "Qui que tu sois, contemple /Hugo, Lég., t. I., 338./"⁸; "Qui que vous soyez, je ne vous laisse pas entrer - Akárki is Ön, nem engedem be. Quoi que ce soit, il faut l'examiner - Akármi is ez, meg kell vizsgálni. Itt említendő meg a quel que forma is, bár a francia terminológia szerint ez nem "pronom", hanem "adjectif indéfini"; magyarra mégis általános névmással fordítjuk: "Quel que doive être le prix de cette noble liberté, il faut bien le payer aux dieux /Montesq., Sylla et Eucrate/"⁹ - Akármi is az ára...

Tárgyként: "Qui que tu cherches /vagy: Qui que ce soit que tu cherches/, tu ne peux pas passer par là - Akárkit is keresel, nem mehetsz arra. Quoi que tu fasses, tu ne pourras pas l'attraper - Akármit csinálsz, nem tudod utolérni.

Határozóként: "A qui que ce soit que nous parlions, nous devons être polis /Littre/"¹⁰ - Akárkivel is beszélünk, udvariasnak kell lennünk. Érdekes, hogy Grevisse az előbbi példát csak összetett szerkezettel mutatja be, ugyanis az egyszerűbb "à qui que nous parlions..." sem volna agrammatikus szerkezet, - ugyanolyan felépítésű lévén mint az ugyancsak határozói funkciójú où que + subjonctif, vagy comment que + subjonctif: "Où que vous alliez, conformez-vous aux moeurs du pays /Ac./"¹¹; "Ce procès etymologique est pendant; mais comment qu'on le résolve, il reste que synchroniquement,

à notre époque, "mon" est compris comme un possessif par tous les locuteurs /Damourette et Pichon, Ess. de Gramma. de la L. fr., t. VI. 557/"¹². - A quoi qu'il se décide, il doit se rendre compte de sa situation - Akármire is készül, tisztában kell lennie a helyzetével.

A feltételes és hasonlító mellékmondatokban, valamint tagadó, korlátozó értelmű kötőszavak és kérdő, tagadó, korlátozó tartalmú főmondatok után akárki, bárki jelentéssel personne, - akármí, bármí jelentéssel pedig rien állhat, tekintet nélkül arra, hogy milyen mondatrész funkciójában. A következő példák is Grevisse-től valók:

"Je doute que personne y réussisse Ac." - Kétlem, hogy bárki is sikerrel járna. "Je suis meilleur juge que personne /É. Augier, Les Effrontés, V. 4./" - Jobb bírá vagyok, mint bárki más. "Partez avant que personne vous voie" - Induljon, mielőtt még bárki észrevenné. "Il m'était interdit d'y rien prendre... /A. France, Le livre de mon ami, 43./" - Tilos volt bármit is elvennem onnan¹³. További példák: Crois-tu qu'il y ait personne? - Azt hiszed, van ott bárki is? Je ne crois pas qu'il ait rien vu - Nem hiszem, hogy látott volna bármit is. Il est parti sans que personne l'ait remarqué - Elment anélkül, hogy bárki is észrevette volna.

Az eddigi példák táblázatban összefoglalva:

		Főmondatban	Mellékmondatban	
			a/	b/
Személyek	A.	n'importe qui	qui que ce soit qui	personne
	Á.	n'importe qui	qui que	
	T.	n'importe qui qui que ce soit	qui que	
	H.	n'importe qui qui que ce soit	qui que ce soit que/qui que/	
Dolgok	A.	n'importe quoi	quoi que ce soit qui//quoi qui	rien
	Á.	n'importe quoi	quoi que	
	T.	n'importe quoi quoi que ce soit	quoi que	
	H.	n'importe quoi quoi que ce soit	quoi que/quoi que ce soit que/	

Magjegyzés: - n'importe qui és n'importe quoi állhat personne, illetve rien helyett, ha a beszélő, bár általános névmást használ, éreztetni akarja, hogy egy meghatározott személyre vagy dologra gondol;

- ritkábban quiconque is használható /választékos stílusban/ mind n'importe qui, mind personne helyett: "Défense absolue de parler à quiconque /A. Daudet, Port-Tarascon, III. 3./"; Ce collège où n'était pas admis quiconque, était dirigé

par des prêtres /É. Henriot, Les Temps
innocents, 33./ⁿ 14

A különböző formák és szerkezetek tehát egységes
rendszerre foglalhatók össze. A magyar általános névmások
francia megfelelőinek rendszerében azonban olyan egyezések
és eltérések vannak, amelyeket figyelembe kell vennünk a
tanításuk során:

a/ Eltérés van a főmondatban és a mellékmondatban hasz-
nálatos szerkezetek megoszlása között. A főmondatban alanyi
és állítmányi funkcióban használatos szerkezetek állnak
szemben a tárgyi és határozói funkciójukkal /egy-egy alak
szemben a két-két alakkal/; mellékmondatban pedig az állít-
mányi és tárgyi funkció áll szemben az alanyival és a hatá-
rozóival /egyszerű és összetett szerkezetek ellentéte/.
Mindettől függetlenül az alakok megoszlása szimmetriát
mutat.

b/ Ugyanosa eltérés figyelhető meg a mellékmondaton
belül a személyek és a dolgok kategóriája között: az alanyi
funkcióban a személyek kategóriája csak egy, a dolgoké
viszont két alakot mutat, - határozói funkcióban személyek-
re vonatkoztatva az összetett forma a használatosabb
/gyakoribb/ az egyszerűvel szemben, dolgok esetében ez épp
fordítva érvényes. Azonban ez az utóbbi jelenség is a
szimmetria érvényesülésével magyarázható: a személyek
kategóriájában két egyszerű alak helyezkedik így szembe
két összetettel; a dolgok kategóriájában pedig az egyszerűsü-
dés tendenciája rejlik: az alanyi quoi qui-vel együtt

minden funkcióban lehetséges az egyszerű alakok használata.

c/ Míg a mellékmondatban csak részleges, a főmondatban teljes egyezés figyelhető meg a személyek és a dolgok kategóriája között. Ez meghatározza a tananyagba való beillesztésüket is.

A tanítás során 1/ a personne és rien névmásokkal ismerkednek meg leghamarabb a tanulók: ezek használata ugyanis kapcsolódik a tagadáshoz. Ezután 2/ a főmondatban minden funkcióban használható és változatlan n'importe qui és n'importe quoi tanítása következzen, a fokozatosság elve alapján. Ez az alak beilleszthető az általános tantervű osztályok tananyagába: használata nem befolyásolja az igemódokat.

A tananyagtervezés dilemmája, hogy a qui /quoi + subjonctif szerkezet, vagy a quiconque alak használata következzen ezután. S bár az utóbbi egyszerűbbnek látszik, mégis úgy gondolom, hogy 3/ a qui /quoi/ que + subjonctif szerkezetnek kell következnie /a subjonctif használatának esetei között az utolsó helyen/. Ez a szerkezet egyrészt jóval gyakoribb mint a quiconque alak, ezenkívül quiconque tisztán "relatif indéfini"¹⁵, s ez azzal jár, hogy gyakran mind a fő-, mind a mellékmondatnak alanya, ami csak bonyolítja a helyzetet. A qui /quoi/ que + subjonctif szerkezet tagozatos osztály anyagába illeszthető csak be, mivel az általános tagozat nem tanulja a subjonctif használatának ritkább eseteit.

Végül, 4/ úgy gondolom, hogy quiconque az előbbiekből felvázolt rendszertől függetlenül, lexikálisan tanítandó; mindenesetre tagozatos /főleg haladó tagozatos/ osztályban az aktív szókinos része kell, hogy legyen. Ami a qui/quoi que ce soit /qui//que/ szerkezetet illeti, még haladó tagozatos osztályban is elég, ha a tanulók csak felismerik. Aktív ismeretére nincs szükség, hiszen igen ritka, arról nem is beszélve, hogy az anyanyelvi beszélők is kerülnek a használatát, nehézsége miatt.

Irodalom

¹ Pálffy Miklós, A francia kérdő névmások tanításának egy kérdése. INYT XII/1., 25.

² Győri János - Zsigány Miklós, Francia nyelvtan az általános gimnáziumok számára. Budapest, 1965. 174.

Bogdány Ferenc - Pálffy Miklós, Francia nyelvtan a középiskolák számára. Budapest, 1972. 68.

Eckhardt Sándor, Mai francia nyelvtan. Budapest, 1965. 356.
A vonatkozó névmásokat mondattani okok miatt a kötőszókkal együtt tárgyalja, a kérdő névmások pedig, ugyancsak mondattani megfontolásokból, a kérdő mondat általános tárgyalásakor kerülnek sorra.

³ Pinchon, J., "Ce qui, ce que, ce dont, ce à quoi". "Ce que /de ce que, à ce que/", Le français dans le monde. 70, 71, 79.

Boy, M., Exercices sur les pronoms interrogatifs simples dans le style direct et le style indirect. Le français dans le monde. 63.

⁴ Bogdány Ferenc, Francia nyelvkönyv a gimnáziumok III. osztálya számára. Budapest, 1967. 54.

Magyar Miklós - Vörös Imre, Francia nyelvkönyv a gimnáziumok szakosított tantervű I. osztálya számára /haladó csoportok/. Budapest, 1972. 58.

Szalontay Károlyné, Francia nyelvkönyv a gimnáziumok szakosított tantervé IV. osztálya számára /kezdő csoportok/. Budapest, 1972. 54. Csak az összetett alakokat tárgyalja együtt.

- 5 Balogh Dezső - Gálfy Mózes - J. Nagy Mária, A mai magyar nyelv kézikönyve. Bukarest, 1971. 169.
- 6 Mindössze három, Magyarországon könnyen hozzáférhető nyelvtan van, amely erre kitér, az adott példák azonban ezekben is szétszórtan találhatók meg:
 - Kelemen Tiborné: Cours de grammaire française. Tankönyvkiadó, Budapest /Egyetemi jegyzet/
 - N. Steinberg: Grammaire française, Leningrád, 1972.
 - M. Grevisse: Le Bon Usage /9^{éd.}/, Gembloux, 1969.
- 7 M. Grevisse: I. m. 484. Duculot.
- 8 Idem, 380.
- 9 Idem, 378.
- 10 Idem, 480.
- 11 Idem, 495.
- 12 Idem, 1097.
- 13 Idem, 517, 525.
- 14 Idem, 523.
- 15 Idem, 1095.

Миклош Палфи

Применение методов сопоставительной грамматики при составлении учебного материала французского языка

Опираясь на существующие контрасты между вопросительными и относительными местоимениями в французском языке и на сопоставление системы местоимений /в отношении лишь неопределенных/ в французском и венгерском языках, в своей статье автор доказывает, что применение методов сопоставительной грамматики способствует не только более обоснованному составлению учебного материала, но и новому освещению категорий описательной грамматики.

Miklós Pálffy

Points de vue contrastifs pour le matériel grammatical des manuels scolaires

L'auteur décrit deux parallélismes: celui des pronoms interrogatifs et des pronoms relatifs du français et celui des pronoms indéfinis "à valeur générale" du français et du hongrois. Grâce aux parallélismes de ce genre, le matériel grammatical de nos manuels peut devenir plus exact; parfois, les catégories traditionnelles de la grammaire doivent être légèrement modifiées.